

OROL

ČASOPIS PRE ZABAVU A POUČENIE.

Zodpovedný redaktor a vydavateľ:

MIKULÁŠ ŠT. FERIENČÍK.

Roč. XI.

Turč. Sv. Martin, 31. mája 1880.

Číslo 5.

Itália.

Povešť od Vajanského.

(Pokračovanie.)

IV.

Obec Žulín mala suchopárne položenie. Romantická myseľ by sa tu nemala na čom popásť. Zokol-vokol role a len okolo domov pravidelne vysadené štepy dokazovali majetnosť a spolu sriadenosť obce, na jejž konci stála stará budova na poschodie, okružená teraz zahrádou, niekedy parkom. Tam bývali niekedy dvaja grófi Žulinskí z roka na rok, ľudia praktickí, skúpi a podivíni. Jeden z nich, starý mládenec, bol úplný ekonóm a zahynul pod farchou gazdovského voza, naplneného žitom. Voz sa v hlbokom úvoze počal kloniť na jednu stranu: starý gróf skočil dolu, aby ho zadržal v rovnováhe. Kone ťhali, voz sa len prevážil a pána vytiahli s rozdrúzanou lebkou. Jeho brat, otec Štefana Žulinského, viac ráz tu spomenutého, bol pamätlivejší na svoju zemiansku dôstojnosť, lež aby bol naklonené vozy podopierať, ale za to prístupnejší dennému závratníctvu a politickým náruživostiam. Že bol človek čestný a priamy, vrhal sa ohnive do popredia: on neborák nešpil, že deklamátori vokol neho sú ľudia obozretní a na zadné koliesá pamätliví. Prišlo k veci, on prepadol. Deklamátori emigrovali a tučili sa na stoloch, prístupných fráze a lež o spáchanom hrdinstve. Žulinský ale leží v Žulíne v krypte v kovovej rakvi. Nad ním blýska sa lampadka zavesená na striebornej reťazke.

Syn jeho vydobyl si sekvestrované statky nazpáť protekciou jakési dámy a jako sa hovorilo aj Záhajský sa veľmi usiloval o to. Raz vraj so schválnym vlakom bežal do Viedne v záujme mladého grófa. Čo bolo vo veci, nevedel svet, avšak isté bolo, že Záhajský mnoho platil v Žulíne. On aj vzal do ruky panstvá tieto, keď aerárni úradníci museli kade ľahšie, povolal Ludevíta Branského, aby uviedol do poriadku to, čo fiskus zanedbal a zneriadil. A Branský bol verný chlapík ku takejto úlohe. Pod jeho zkušenu rukou ho-rela práca: už po niekoľko rokoch staly sa na Žulíne a ostatných panstvách úžasné premeny. Rakovské majere sa rozšírili, jakoby zo zeme narástly boli. Krásne stavisko zdvihlo sa tam jako keď huba narastie. Branský vystavil toto stavisko zčiasťky pre pána ale zčiasťky aj pre seba. Kaštieľ žulinský bolo staré práchnivé stavisko. On nemôhol tam voľne dýchať. Nový svieži duch želá si aj nový, svieži okruh kol seba. A pri tom všetkom dôchodky rástly, na priek tomu, že panstvo podporovalo obec Žulín veľkými obetami. Obec Žulín zaslúžila výdatnej podpory. Po mnohých bojoch podmanil si Branský úplne tvrdé sedliacke lebky, tak že jeho slovo bolo svätým. Stalo sa to takto: Žulín bola obec veľmi zubožená, napriek tomu, že sa v jej chotáre rodilo žito o pol funta ťažšie na merici jako kde inde. Príčinou biedy boli hlavne

časté požiare. Slamenná strecha opretá o slamennú strechu, na podstení vysoké stohy drobného borového dreva. Jedna iskra: a dedina bola v plameni. Stodole hraničili hneď s domami, rovno pokryté slamou.

Branský založil tehelnú. Najprv chcel, aby sa na útratách súčastnila celá obec ako taká, alebo jednotlivci ako účastníci, ale to nešlo. Postavil ju sám. Lacná škrydlica sviedla niektorých gazdov, i pokryli ňou najprv stodoly, potom staviská. Je to celkom prirodzený poriadok: stodola je viac ako bydlie. Po väčšom ohni ponuknul Branský obci veľkú požičku a ľavé úroky: dostane ju ale len ten, ktorý vнове vystaví svoje strechy pod škrydlicou. Už jich mal. O niekoľko čias červenal sa Žulín ako uvarený rak. Požička sa zmazala v úrodných rokoch, ktoré nasledovali.

Týmto pretvorením dediny zrástal Branského vplyv tak mocne, že bol dosť silný bojovať proti zastaralým, dedovským blúpostiam ľudu. Tak na pr. kde videl pri stavbe malé obloky nechávať v múri: už tam bol a schytiac čakan, naznačil šírku a dĺžku obloka. Dozeral taktiež, aby izby boli dosť vysoké. Tam kde celkom znova stavali, on sám bežal ku kopaniu základov, nakreslil jednoduchý plán, ktorý sa neprotivil pekným starým zvykom, ale predsa neprotivil sa ani praktickej rozumnosti. Pri novej stavbe nedovolil, aby hospodárske stavy, najmä maštale súvisely s bytmi, ako je to povšedne zavedené.

„Nešanujte tej steny,“ hovoril, „ona vás chráni pred vlhkosťou a smradom!“

Mladšia generácia dediny veľmi snadno pochopovala Branského reformátorské myšlienky, starším imponovalo postavenie Branského. Richtár, Osuský, patrili k tej mladšej vrstve, keď aj nie celkom vekom, ale jarou myslou. V ňom si našiel Branský nástroj ku všetkému dobrému — a to bolo šťastie, lebo muž tento bol majetníkom tých najširších a najžirnejších rív.

Z rakovských majerov do Žulína mohlo sa pešo prejsť za štvrt hodiny. Ale ráz Rakova, jako menovali zkrátene majere tieto, bol predsa celkom iný.

V Rakove počínala sa dubová hora: všetko bolo čerstvejšie a príjemnejšie. Žulinský sám

bol rád, keď nemusel počas svojho pobytu v týchto krajoch usalašiť sa v žulínskome kaštieli, ktorého ráz tak málo súhlasil s požiadavkami a názory novej časodoby. Svetlé vzdušné komnaty nového staviska viac zodpovedali jeho obvyčajom, jako temné, masívne sklepené koridory a izby starootcovského sídla, ktoré ho mimo toho upomínali na smutné deje rodinné.

Štefan Žulinský mal dobré srdce, ľahkú guvernantskú a guvernérsku výchovu, precestoval celú západnú Európu turisticky povrchne, videl svet cez okuliare bonvivána, a zachoval pri tom nenarušený ráz. To je mnoho. Viac sa konečne nedá očakávať od človeka, pohybujúceho sa v privilegovaných kruhoch; jeho povolenosť oproti Branskému bola naozaj definná. On nehral proti nemu nikdy pána, a čím viac skromnosti ukazoval Branský, tým bližšie tisnul sa gróf k svojmu úradníkovi. Branský bol si povedomý svojho vplyvu, ale to nikdy neukázal. Jeho túžba bola, vpratať mladého svetáka do stoličnopolitických vírov, a dokázať mu, že nie v Paríži strovené dôchodky zjednajú mu blaženstvo a spokojnosť duše, ale činnosť vo vlasti a povedomie spôsobeného dobra.

Duša Žulinského bola dobrá a mäkká; nemohlo vystať, že sa skoro ukázali v nej dojmy ducha Branského. Ale čo, keď všetky tieto dojmy protivily sa naladeniu času. Zvetrelosť vtedajšej spoločnosti nemala hraníc — väčší a silnejší duchovia podliehali. A tak podliehal aj mladý gróf. Branský videl, že lieč, v takej prežíval jeho pán, hnenie zdravý stav, on sa usiloval pritiahnúť ho do práce: otvoril sa úrad podžupanský, veľmi vhodná to príležitosť rozduchať v grófovi iskru cti-bažnosti a tak ho voviesť na skutočnú dráhu skutočného života. Žulinský sa chytil tejto myšlienky, jako sa chytáme novej zábavy. Jemu sa pozdalo byť dušou a pružinou rozsiahlej stolice, pozdala sa mu myšlienka, narobiť zo všetkých obcí samé Žulíny.

Branský sa až teraz dozvedel, že Záhajský seriozne siaha po úrade podžupanskom. Bol celý zarmútený. Zarmútený hlavne preto, že nevediac si vysvetliť pohnútky k takému kroku, prichádzal na podozrivé myšlienky.

Záhajský bol chytrý agent, jehož meno siahalo ďaleko za hranice. On vyfažil zo svojho agentstva veľké summy, ktoré mu dovoľovali viesť dom, nemajúci páru v stolici. Jako teda príde takýto človek k tomu, aby sa uchádzal o skvelý síce, ale málo výnosný úrad, málo výnosný v riadnych pomeroch, a keď on bol aj v tých časoch úrad so zlatým dnom, predsa nemal dno diamantové, jako mali rozličné agentúry Záhajského.

Hlavnie bolo: Branský dôveroval dobrému srdcu grófa, jeho čestnej povahe a tešil sa, že získa v ňom priateľa a dejateľa ľudu. Záhajský bol syn tohoto sveta. To bolo dosť. Branský nemôhol podporovať kandidatúru Záhajského.

V trudných myšlienkach vybral sa do poľa. Krásne bujné raže klátily a vlnily sa pred ním: práve boly odkvitly a mäkké zrníčka počaly sa tvoriť v bladozelených klasoch. Shlo sa nízko k západu. Rozhovor s Annou a Záhajským pobúrili myseľ Branského. Nepokoj ovládal jeho city, neprijemný, tušenia plný nepokoj!

„Čože chodíš do domu, ktorý ťa tak robí buri,“ hovoril sám k sebe, kráčajúc poľnou cestou, porastenou myškom a trávou. Sko-vránky vyletovaly so spevom z rolí, a z hustej raže volala prepelica: „podte ťať, podte ťať!“

Pred oči osamotnelého pútnika predstavil sa ľadný obraz Anny Bysterskej. Možno, bol by ho nechal obraz tento tak studeným, nedotknutým, jako všetky druhé obrazy, keby nebol mal tak temné úzadie. Od barvy úzadia závisí dojem malby.

Z hlbokých myšlienok vytrhol ho rachot voza. Na malej bríčke uhaňal Žulinský z Krakovian. Volky nevolky musel Branský k nemu na kozlíka.

„Pán gróf počul o novej protikandidatúre?“ pýtal sa Branský.

„Čul som v Krakovianoch,“ odpovedal Žulinský švihnúc ponad kone bičom, až sa počaly hrdo zpínať, „a teší ma, že mám príčinu odstúpiť od diela. Veď to nie pre mňa.“

„Nie snáď pre vás, ale pre nás, pre stolicu, pre ľud, pre dobro, pre myšlienku!“

„To môže všetko i Záhajský vykonať, čo mne ukladáte. A konečne, veď len nechcete, abyh proti nemu prepadol! Mám čas.“

„Dla vašej vôle. Verte ale staršiemu, jestli smie prehovorit v tejto veci.“

„Nuž?“

„Nemáte času nazbyt. Kto chce byť činiteľom vo verejnom živote, kto chce pozdvihnúť svoj obzor na vyššie stanovisko, kto chce zjednať si ku zvučnému menu zásluhy, ten možno utratí na veselom pôžitku mladých liet, ale ten nesmie pôžitky tieto vyššie klásť, jako život, jako svätú úlohu života.“

„Zase zle, zase trpko,“ odpovedal skoro mrzute Žulinský, „veď i mne odporne je gazdovstvo našich stoličných klík. Ťa ale nepatrí Záhajský. On je tvorcom samostatným svojho blahobyta, čoby teda nemôhol byť tvorcom dobrých pomerov v širšom obecnom živote? A konečne, veď vo mne niet žiadnej garancie!“

„Vo vás je garancia!“

„Jaká?“

„Česť!“ prehovoril sucho Branský a pozrel záduščivo do dialky.

Vozík zastal pred panským domom v Rakove. Gróf zoskočil z bríčky a hodil opraty do rúk sluhových.

„Čakám vás na čaj, pane správca,“ preriekol zdvorile a vybehol hore schodami do poschodia. Branský odbaviac čakajúcich robotníkov, poberal sa za ním. V izbách mladého grófa nebol ten prílišný prepych jako v letohrade Záhajského: ale dýchalo tam všetko vkusom a pohodnosťou. Cez otvorené oblúky vial svieži večerný vzduch. O chvíľu paril sa na stole čaj.

„Nie, nie,“ pretrhol tichú záduščivosť Žulinský, „vy sa mýlite v nás! My sme ľudia celkom z druhého sveta, jako vy, žiaľbohu, nie z tak krásneho. Vy žiadate od nás prácu a službu k dobru vlasti, k dobru ľudu? Nie. My slúžime síce tiež, ale len samým sebe. Naša pôda, na ktorej sme doma, je egoismus. Nachádzajú sa síce aj medzi nami snákovia, ktorí sa odtrhli od tejto pôdy: čo sa stalo? Oni zostali visieť medzi nebom a zemou: mohamedovské rakve. Rakve sa vznášaly síce, ale chovaly v sebe predsa len mrtvolu.“

„To je veľmi prísna kritika! Sú úlohy, ktoré Boh jedine na vás sveril. Že ste vy, milostivý pane, tieto úlohy náležite pochopili, dokazuje Žulín, dokazuje všetko, čo sa okolo vás deje. Prenesenie takéhoto blahodarného vplyvu na širší okruh, to je povinnosť, to je sväté naše povolanie!“

„A my zostaneme predsa len laikovia! Jediné pole, ktoré zodpovedá nám, je diplomacia, lebo ona korení v tom samom egoizme, ktorý je našim živlom. Vaše potreby, vaše túžby, vaše myšlienky sú idealizovaná skutočnosť, sú vysoká pravda: my sme náter a lož. Barva nenie hlavnou vlastnosťou železa: ona slúži len k tomu, aby povrchný pozorovateľ z ďaleka rozoznal železo od skaly alebo dreva. Tie vlastnosti, ktoré robia železo tým čím je, ležia hlbšie, skryté sú vo vnútornosti kovu. My sme barva, my sme náter. Vnútornosť ste vy. Nie som demagog ani dla citu, ani dla rozumu. Rád som v postavení, ktoré ma vyvyšuje, ktoré mi poskytuje požitky zjevné, ale smiať sa musím, keď počívam o veľkých úlohách aristokracie vzhľadom na vlast. Bože môj, naša vlast je nám tak cťou ako pekná šata. My sme vlastenci tam, kde môžeme koketovať s našim vlastenectvom, my sa rozpomíname naň len v cudzine, kde nás robí zaujímavými, exotickými. Renta, tučná renta z majetkov je naša vlast.“ Žulinský sa hodil do pohovky a trpký úsmev hral mu na ústach.

„Neráňte stav váš porovnávať so stavom výdelkárov a úžerníkov. Myslím, že medzi oboma klenie sa prepasť, veľká prepasť. Viem, že je každá aristokracia veľmi dostupná kosmopolitickým názorom, viem, že jednotliví jej údovia priznávajú sa zásade: ubí bene! Ale to sú predsa výnimky. Vo svojej skutočnosti zostáva predsa aristokracia solou a korením zeme, reprezentantom ideálnych túžob, kvetom a vôňou národa! Nekrvácala ona za neodvislosť, nepracovala ona na stavbe svätého oltára otčiny? Nepie ona podporou umenia, ktoré vyháňa hluk dielne a rapot každodenného života? Neprechováva ona vo svojom lone historické pamiatky národného života? Ona je jemným odbleskom vnútorného bytu, obrazom celistvosti a zárukou budúcnosti!“

Ona má úplné oprávnenie svojho jestvovania, a preto jestvuje a účinkuje. Ona je živým organismom, v ktorom sa prúdi krv naša, a preto voľky nevoľky rastie a kvitne.“ Branský prešiel v rozčúlení rukou po brade a vypil do dna šálku čaju.

„A všetko základom púheho egoizmu.“ preriekol živo mladý Žulinský, zapalujúci si vonnú cigaretu. „Pozrite na naše pomery: kde že nájdete plnenie tej svätej povinnosti. Naše prvé rodiny rozpoltené sú na dva tábory, nie snáď základom zásad, ale základom intrigy a lže. Dve stránky bojujú o jestvovanie. Jedna padne, druhá víťazí, ale tu i tam nájdete repraesentantov tých samých rodín. Jaka to vypočítavosť! Naš egoizmus je tak všemohúci, že nedovolí, aby sme stavali na jednu kocku. Niet u nás tej zápalistej junáckosti, s ktorou trpia ľudia za ideu. My sme s Bohom za dobré, a s čertom sa pohnevať tiež bojíme. Kto sa opováži nadisputovať nám vysoké úlohy? A preto je marná vec priťahovať nás do pluhu práce. Každá čestná práca požaduje sebazaprenie. Slovo „sebazaprenie“ marne hľadať budete v gothaickom kalendári. My netrpíme v našom kruhu slovo „idea“! Možno nám ho nanútiť, nabásať: ale keď prestane nutnosť, keď sa končí báseň, zase klesáme, ako prázdne mechy do našej sebeckej ničoty!“

„A predsa sú hotoví magnáti naši ku prijatiu ťažkých úradov, a celkom oprávnené!“

„Úrad v našich rukách mení sa v šport. Áno, to je naše povolanie: šport. Naš cit je šport, naše maecenášstvo je šport, naša dobročinnosť je šport! My si robíme zo svätých citov ľudských šport!“

„Mohol bych to príkladmi podvrátiť.“

„Nechajte príklady: ony nič nedokážu. Mnohí požívali magnátske mená svoje cudzím činom, cudzím dielam. Odblesk nemenovaných činiteľov obrúbil zlatou aureolou cudzé cimery. Je to len odblesk, skutočne boli to iní, boli to ľudia bez címerov, ktorých pávové perá okrášľili magnátov! Veď konečne nájde sa prípad, kde pochybil brat náš svoje sport-menské povolanie. Tým ale samým prestal byť naším bratom.“

Mužovia sa zamlčali. Cítili, že ich sily sú